

Любомир ФЕРЕНС

Це трапилося весною 1947 року в пустинній місцевості Ваді-Кумран, поблизу північно-західного узбережжя Мертвого моря. Мухамед Ед-Діб, хлопчина-бедуїн, з напівкочового племені тааміре шукав козу, що заблукала. Нарешті він побачив її і збирався було пуститися за нею навздогін, коли його увагу привернув отвір у скелі. Піддавшись хлоп'ячій цікавості, він кинув вгору камінь, і секунду опісля почув звук, схожий на дзвін розбитого глека. Скарб! – приголомшила його думка. Потрібно швидше зловити козу і покликати товариша!...

...І ось Мухамед і його приятель Омар протиснулися у вузьку щілину. Коли осіла здійснота ними пилюка, хлопці побачили глиняні глеку. Узявши один з них, вони спробували зсунути на ньому кришку. Застигла навколо кришки смола розсипалася, і глек вдалося відкрити.

Всупереч очікуванню хлопців всередині виявилось не срібло і не золото, а якийсь дивний сувій. Як тільки Мухамед та Омар торкнулися до кірки сувою, що потемніла, вона одразу перетворилася на порошок, а на світло показалася заклеєна тканина. Розірвавши її без труднощів, хлопці побачили шкіру, що пожовтіла і була покрита письмовими знаками. Їм і в голову не могло прийти, що в їх руках – найдавніший рукопис Біблії, цінність якого не порівнянна ні з яким золотом. Спочатку, як розповідають, Мухамед хотів нарізати ремінь для сандалів, що зносилися, але шкіра виявилася занадто крихкою.

До 1957 р. всі дослідники одностайно вважали 1947 рік роком відкриття Мухамедом рукописів. Але в жовтні 1956 р. Мухамед Ед-Діб розповів про своє відкриття комісії з трьох чоловік, один з яких записав його розповідь. У 1957 р. Уїльям Браунлі опублікував англійський переклад розповіді Мухамеда з додатком арабського факсиміле запису. Із слів Мухамеда виходить, що знахідка рукописів була зроблена ним ще в 1945 р. Але оскільки й інші пункти розповіді викликали у фахівців ряд сумнівів в точності відомостей, що наводяться Мухамедом, то і дату – 1945 р. – не можна приймати з упевненістю.

Довгий час сувої пролежали в шатрі, поки нарешті під час однієї з поїздок у Вифлеєм бедуїни не продали їх за безцінь. Через деякий час шейх з Вифлеєму продав декілька сувоїв рукописів Кандо торговцю антикваріатом в Єрусалимі. Отож в історії відкриття Біблії розпочався новий період пригод.

У листопаді 1947 р. три сувої перепродали професору Єрусалимського університету Е.Л.Сукенику за 35 фунтів стерлінгів. Чотири сувої і декілька фрагментів були куплені настоятелем сирійського монастиря Св. Марка митрополитом Самуїлом Афанасієм за 50 фунтів стерлінгів.

Сукеник зразу ж встановив древність цих рукописів (I ст. до н.е.) і їх есейське походження і приступив до їх прочитання і видання. Ці три рукописи відомі під назвами: сувій Гимнів (1Q N), сувій «Війни синів світла проти синів тьми» (1QM) і неповний список кн. Ісаї (1Q Isb). Підготовлене Сукеником видання було посмертно опубліковане Авігадом і Ядіном.

По-іншому йшла справа з рукописами, що потрапили до рук митрополита Афанасія.

Довго і безуспішно він намагався встановити древність і значення цих рукописів, мова яких була йому незрозумілою. Справа ускладнилася тим, що митрополит Афанасій спочатку висунув версію, ніби рукописи були знайдені в бібліотеці монастиря св. Марка і не числилися в каталозі. Після ряду безплідних бесід і консультацій у різних осіб в січні 1948 р. митрополит Афанасій вирішив скористатися консультацією Сукеника. Від імені митрополита його посланець просив про зустріч із Сукеником. Через напружене політичне становище зустріч була призначена на нейтральній території, що розділяла Єрусалим на старе і нове місто, і відбувалася при незвичайних для наукових досліджень обставинах.

Сукеник розглянув показані йому рукописи і зразу ж визначив текст біблійної книги пророка Ісаї. З решти двох рукописів одна виявилася Статутом невідомої общини, а інша містила своєрідний коментар на біблійну книгу пророка Авакума (Хаваккука). Посланець митрополита, особистий знайомий Сукеника, довірив йому рукописи на три дні для детальнішого ознайомлення. При поверненні рукописів домовилися про організацію зустрічі Сукеника і ректора університету з митрополитом для переговорів про купівлю сувоїв. Цій зустрічі не суджено було відбутися, і доля рукописів вирішилась по-іншому. У лютому 1948 року два ченці принесли від імені митрополита рукописи в американську Школу східних досліджень в Єрусалимі. Молоді американські учені Джон Тревер і Уільям Браунлі, що знаходилися тоді в Школі, правильно оцінили древність і значення рукописів. Джон Тревер визначив, що один з рукописів містить текст книги Ісаї, і припустив велику древність цього сувою. Треверу вдалося переконати митрополита, що факсимільне видання підвищить ринкову вартість рукописів, і він добився дозволу на їх фотографування.

Одержавши від Тревера фотографію уривке з сувою Ісаї, відомий сходознавець Уільям Олбрайт, що видав в 30-х роках «Папірус Неша», відразу визначив достовірність рукопису і його велику древність – I ст. до н.е. У березні 1948 р. Олбрайт зателеграфував Треверу і привітав його «у зв'язку з найбільшим із зроблених в новий час відкриттям рукописів... На щастя, не може бути навіть тіні сумніву в достовірності рукописів».

Тим часом в 1948 р. митрополит таємно переправив рукописи з Йорданії в США і в 1949 р. помістив їх на зберігання в сейф одного з банків Уолл-стріту. Один сувій Ісаї, щодо якого в рекламі мовилося, що нею читав «сам Ісус», був оцінений в мільйон доларів. Проте згодом виявилось, що публікація в 1950-1951 рр. факсимільного видання рукописів, вивезених митрополитом, понизила їх ринкову вартість.

У 1954 р. ці чотири сувої, тобто повний сувій Ісаї (1Q Isa), Коментар на кн. Хаваккука (1Q pHab), Статут кумранської спільноти (1Q S) і тоді ще не розгорнений сувій, що виявився Апокрифом кн. Буття (1Q Gen Apoc), були придбані Єрусалимським університетом за 250 тис. дол. Сьогодні в Єрусалимі для сувою Ісаї і історії його відкриття відкритий спеціальний музей. Хімічний аналіз лляних палітурок сувоїв показав, що льон був зрізаний в період 168 р. до н.е. і 233 р. н.е.

Перші кумранські рукописи, видані Барроузом, Тревером і Браунлі, були названі видавцями «Рукописами Мертвого моря» («The Dead Sea Scrolls»). Ця не зовсім точна назва стала загальноприйнятою в науковій літературі майже на всіх мовах світу і досі застосовується до рукописів з кумранських печер. В даний час поняття «Рукописи Мертвого моря» вже не відповідає поняттю «Кумранські рукописи». Випадкова знахідка

Мухамедом Ед-Дібом стародавніх рукописів в одній з печер Кумрана викликала ланцюгову реакцію нових знахідок і відкриттів сховищ стародавніх рукописів не тільки в печерах району Кумрана, але і в інших районах західного побережжя Мертвого моря і Юдейської пустелі. Тому тепер вислів «Рукописи Мертвого моря» – поняття досить складне; воно охоплює документи, які різняться за місцем знаходження (Ваді-Кумран, Ваді-Мураббаат, Хирбет-Мірד, Нахал-Хевер, Масада, Ваді-Далієх і ін.), за письмовим матеріалом (шкіра, пергамент, папірус, череп'я, дерево, мідь), за мовою (староєврейською – біблійна і мішнаїтська; арамейською – палестинська арамейська і християнська палестинська арамейська, набатейською, грецькою, латинською, арабською), за часом написання і за змістом.

До 1956 року знайдено загалом одинадцять печер, які містили сотні рукописів, що збереглися повністю або частково. Вони відтворили всі Книги Старого Завіту, окрім книги Естер. Правда, не всі тексти збереглися. Найстародавнішим біблійним рукописом виявився рукопис Книги Самуїла (Книги Царств) від III століття до Р. Х. Всі методи датування археологічних документів, застосовані при дослідженні Кумранських рукописів, дали достатньо ясні хронологічні показники; загалом документи відносяться до періоду, що розташований між 3 століттям до н.е. і 2 століттям н.е. Проте є деякі припущення, що уривки біблійних книг були ще давнішими.

Майже всі Біблійні книги були знайдені в декількох екземплярах: Псалмів – 50, Второзаконня – 25, Ісаї – 19, Буття – 15, Вихід – 15, Левіт – 8, Малих (дванадцять) пророків – 8, Даниїла – 8, Чисел – 6, Єзекиїла – 6, Йова – 5, Самуїла – 4, Єремії – 4, Рути – 4, Пісні Пісень – 4, Плачу Єремії – 4, Суддів – 3, Царств – 3, Ісуса Навина – 2, Притч – 2, Еклезіаста – 2, Ездри-Неемії – 1, Хронік – 1.

Річ у тім, що до цього відкриття найстародавніший оригінал Писання стосувався X століття н.е., що і дало привід критикам стверджувати, що за тисячу років, які минули з часу падіння Юдейського царства, текст різко змінився. Але відкриття в Кумрані змусили замовкнути навіть найзавзятіших супротивників Біблії. В одинадцятьох печерах знайдено сотні текстів всіх книг ТаНаХа, окрім книги Естер. При проведенні порівняльного аналізу з сучасним текстом Біблії з'ясувалося, що вони є повністю тотожними. За тисячу років жодна буква в Писанні не змінилася. Окрім цього доведено авторство книг Біблії, які стоять в їх заголовках.

Разом з іншими місцями досліджували і руїни на скелястому плато, неподалік від місця виявлення знахідок. Археологи дійшли висновку, що в Хирбет-Кумрані жили есеї, які складали свого роду релігійну спільноту. Деякі сувої рукописів розповідають про їх віру, яка дещо відрізнялася від юдаїзму того часу. Дослідники відкрили руїни «будинку ордену» з великим приміщенням для зборів, скрипторієм з лавами, столами і чорнильницями. Далі йшли господарські приміщення, цистерни, споруди для омивань і кладовище. Сліди пожежі і знайдені тут же наконечники стріл наводять на думку, що мешканців монастиря, швидше за все, вигнали вороги. По знайдених тут монетах археологи визначили час існування общини – 200 роки до Р. Х. до 68 р. Р. Х. Під час юдейсько-римської війни римляни перетворили монастир на руїни.

Очевидно, есеї перед нападом римлян вирішили врятувати свою бібліотеку. Вони помістили сувої рукописів у глиняні глеки, запечатали їх смолою, щоб всередину не проникли повітря і волога, та заховали глеки в печерах. Після загибелі поселення тайники з книжковими скарбами були, мабуть, зовсім забуті аж до 1947 року.

Л. Ференс. Безцінні скарби пустелі Ваді-Кумран // СЛОВО 4 (21) (2004) 9-10